

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ ЯК ОДИН ІЗ АСПЕКТІВ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ

Постановка проблеми. Сьогодні соціальна політика держави має перетворитися на один із головних напрямів діяльності, але, на жаль, в Україні не вироблено прийнятну ідеологію соціальних перетворень, а концепція соціальної політики має виглядати вельми просто й полягати в розумному поєднанні принципів індивідуальної та солідарної відповідальності держави перед громадянами через механізм соціального страхування. Це означає, що держава проявляє турботу про працездатне населення у формах, які підвищували б особисту відповідальність, не ставлячи в принизливе становище одержувачів допомоги. Водночас ідеї солідарності в суспільстві повинні реалізовуватися у фінансовій підтримці державою найуразливіших і незахищених верств населення: пенсіонерів, дітей, інвалідів [4, с. 39].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями соціального захисту населення займалися такі дослідники, як В. Полтавець, В. Скуратівський. Особливостями надання соціальних послуг в Україні присвячували дослідження С. Попова та Л. Попова. Політико-економічний аналіз системи соціального захисту населення в Україні та трансформацію інститутів соціального захисту населення представлено у працях Л. Павлової, М. Руженського та ін.

Мета статті – висвітлити та розкрити особливості соціального страхування в Україні як один із аспектів комплексної системи соціального захисту населення.

Виклад основного матеріалу. Науковець Н. Кривоконь зазначає, що перший офіційний досвід страхування в Україні припадає на 90-ті рр. XIX століття, коли в південному регіоні у 1899 р. почало діяти Одеське товариство взаємного страхування фабрикантів та ремісників від нещасних випадків з їх робітниками і службовцями. У 1903 р. було прийнято Закон «Про відповідальність підприємців за нещасні випадки з працівниками», за яким встановлювалась винагорода робітникам і службовцям, які постраждали від нещасних випадків на виробництві. Цей

закон започаткував основи страхування працівників на випадок травм і захворювань. На сьогодні в державі існує досить розроблена система соціального страхування, затверджена у відповідному законодавстві [3, с. 105–106].

Наступною віхою історичного розвитку соціального страхування на території України, як зазначає дослідниця О. Кисельова стала поява обов'язкового соціального страхування. Так, страховим законодавством Російської імперії, прийнятим у 1912 р. і доповненим у 1917 р., передбачалося обов'язкове страхування на випадок хвороби, пологів і трудового каліцтва, яке здійснювалося лікарняними касами, що займалися питаннями страхування через хворобу і пологи, та товариствами страхувань, що здійснювали страхування через трудове каліцтво. А 11 грудня 1917 р. вперше у світі прийняли Положення про страхування на випадок безробіття, яке поширювалося на всіх робітників і службовців, за винятком осіб, зарібок яких перевищував тримісячний середній зарібок у певній місцевості, а 15 листопада 1921 р. було підписано Декрет Ради народних комісаріатів «Просоціальне страхування осіб, зайнятих найманою працею» [2, с. 111].

Як зазначає В. Фещук, «після здобуття незалежності перед Україною постало питання розроблення національного законодавства з пенсійного забезпечення й нової державної стратегії соціального захисту, яка б відповідала ринковим умовам, забезпечувала кращу соціальну захищеність пенсіонерів. Тому в 2004 р. набрали чинності Закони України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» (у законі поняття «пенсійне забезпечення» замінено поняттям «пенсійне страхування»), та «Про недержавне пенсійне забезпечення», що поклали початок формуванню нової системи пенсійного страхування. Так, у 2010 р. набуває чинності Закон України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове держав-

не страхування», який визначає правові та організаційні засади забезпечення збору та обліку єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, умови та порядок його нарахування і сплати» [7, с. 249].

Інша сучасна дослідниця Р. Підлипна, на основі аналізу джерел стверджує: «Низка науковців, зокрема, Н. Внукова, Н. Кузьминчук, виокремлюють чотири етапи розвитку соціального страхування в незалежній Україні. До першого етапу (1990–1998 рр.) належать такі заходи у сфері реформування системи соціального страхування України, як законодавче закладення основ соціального страхування («Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування»), створення Пенсійного фонду України. На другому етапі (1999–2000 рр.) закладено основи для переходу на персоналізований облік у пенсійній системі на основі Європейського кодексу соціального забезпечення (1964 р.) та рекомендацій Міжнародної організації праці (1944 р.). Третій етап (2001 р.) характеризується запровадженням інших видів соціального страхування, таких як загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття, соціальне страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань, які спричинили втрату працездатності, соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням. Для четвертого етапу (2002–2009 рр.) характерним став перехід на призначення оформлення пенсій у пенсійному фонді, законодавче закріплення недержавного пенсійного забезпечення та розробка законопроектів про медичне соціальне страхування» [6, с. 16].

Далі авторка дослідження визначає, що «на сьогодні доцільно виокремити й п'ятий етап реформування (2010 р. – до сьогодні), адже відбувся перехід до застосування єдиного соціального внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування з подальшим його перерозподілом за встановленими нормативами до Пенсійного фонду та фондів соціального страхування, а також здійснено крок у напрямі застосування накопичувальної системи пенсійного страхування та законодавчо закріплено підвищення пенсійного віку, що залишався незмінним протягом 80-ти років» [там само, с.16].

Сьогодні побутує думка, що «роль соціального страхування у нейтралізації соціальних ризиків та у збереженні добробуту населення важко переоцінити.

Система соціального страхування, пройшовши тривалий шлях еволюції, модифікувалась відповідно до потреб часу, проте й нині відбуваються зміни та адаптація окремих її елементів та механізмів відповідно до потреб сьогодення» [там само, с. 17].

Багато науковців по-різному дають визначення поняття «соціальне страхування», але досить цікавим є трактування терміна у виданні Національного університету «Києво-Могилянська академія», де зазначено, що «соціальне страхування» – це встановлена державою система права щодо надання соціальних послуг та матеріального забезпечення громадянам у разі хвороби, повної, часткової або тимчасової втрати годувальника, безробіття з не залежних від громадянина причин, старості та в інших випадках, передбачених законом, за рахунок грошових коштів, що формуються шляхом сплати страхових внесків працедавцями та найманими працівниками, а також бюджетних асигнувань у випадках, визначених законодавством.

Дослідник Б. Надточій дає власне тлумачення соціальному страхуванню, зазначаючи: «Соціальне страхування є джерелом матеріального забезпечення громадян у разі безробіття, захворювання, нещасного випадку, а також у старості. Його можна собі уявити як соціальну систему, що ставить за мету створення загальнонаціональної організації взаємодопомоги обов'язкового характеру, яка зможе діяти з найвищою ефективністю лише у тому випадку, якщо вона буде всеосяжною як з точки зору охоплення нею населення, так і з точки зору покриття ризиків. Кінцева мета полягає в реалізації плану, який захищав би всю сукупність населення від всієї сукупності факторів нестабільності. Тобто всеосяжність та універсальність є одним із способів символічного стирання класових відмінностей у сфері соціального простору» [5].

У Законі України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» дано визначення терміна «загальнообов'язкове державне соціальне страхування» (далі – соціальне страхування) – це система прав, обов'язків і гарантій, яка передбачає матеріальне забезпечення, страхові виплати та надання соціальних послуг застрахованим особам за рахунок коштів Фонду соціального страхування України.

Відповідно до вищезгаданого Закону, зокрема у статті 1 наведено види соціального страхування:

– у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності;

– від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності (далі - страхування від нещасного випадку);

– медичне.

У статті 3 цього закону прописано принципи соціального страхування

Соціальне страхування здійснюється за принципами:

1) законодавчого визначення умов і порядку здійснення соціального страхування;

2) обов'язковості страхування осіб відповідно до видів соціального страхування та можливості добровільності страхування у випадках, передбачених законом;

3) державних гарантій реалізації застрахованими особами своїх прав;

4) обов'язковості фінансування Фондом витрат, пов'язаних із наданням матеріального забезпечення, страхових виплат та соціальних послуг, в обсягах, передбачених цим Законом;

5) формування та використання страхових коштів на засадах солідарності та субсидування;

6) диференціації розміру виплати допомоги залежно від страхового стажу;

7) диференціювання страхового тарифу з урахуванням умов і стану безпеки праці, виробничого травматизму та професійної захворюваності на кожному підприємстві;

8) економічної заінтересованості суб'єктів страхування в поліпшенні умов і безпеки праці;

9) цільового використання коштів соціального страхування;

10) відповідальності роботодавців та Фонду за реалізацію права застрахованої особи на матеріальне забезпечення та соціальні послуги за цим Законом.

А у статті 4 цього закону зазначено, що Фонд соціального страхування України є органом, який здійснює керівництво та управління загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням від нещасного випадку, у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та медичним страхуванням, провадить акумуляцію страхових внесків, контроль за використанням коштів, забезпечує фінансування виплат за цими видами загальнообов'язкового державного соціального страхування та здійснює інші функції згідно із затвердженим статутом.

Серед основних функцій соціального страхування найчастіше називаються:

– формування грошових фондів, із яких компенсуються втрати;

– забезпечення чисельності та структури трудових ресурсів;

– скорочення розриву між рівнями матеріального забезпечення працюючих та непрацюючих громадян;

– сприяння вирівнюванню життєвих рівнів представників різних соціальних груп суспільства, не залучених до трудового процесу [1].

Як зазначає дослідниця О. Кисельова, соціальне страхування розв'язує низку важливих завдань:

– формує грошові фонди, з яких покриваються витрати, пов'язані з утриманням непрацездатних чи осіб, що не беруть участь у трудовому процесі;

– забезпечує необхідну кількість та структуру трудових ресурсів, а також їхній розподіл відповідно до об'єктивних потреб розвитку суспільства;

– скорочує розрив у рівні матеріального забезпечення непрацюючих і працюючих членів суспільства;

– домагається вирівнювання життєвого рівня різних соціальних груп населення, не зайнятих у трудовому процесі [2, с.110].

Важливим завданням соціального страхування в державі є забезпечення перерозподілу відповідальності у фінансуванні системи соціального захисту населення між державою, підприємцями та громадянами [3, с. 106]. Залежно від меж дії страхування поділяється на: міжнародне, загальнодержавне, регіональне, місцеве, професійне, галузеве. Залежно від того, на яких засадах проводиться страхування, страхові заходи можуть бути добровільними або обов'язковими. Зрозуміло, що система соціального захисту в державі формується на основі загальнообов'язкового страхування.

Висновки. Отже, соціальне страхування є джерелом матеріального забезпечення громадян у разі безробіття, захворювання, нещасного випадку, а також у старості. Його можна собі уявити як соціальну систему, що ставить за мету створення загальнонаціональної організації взаємодопомоги обов'язкового характеру, проте й нині відбуваються зміни та адаптація окремих її елементів та механізмів відповідно до потреб сьогодення. Наразі, Україна має низький економічний розвиток, тому належно забезпечити страхування належним чином не в змозі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування». Із змінами, внесеними згідно із Законами № 922-VIII від 25.12.2015, ВВР, 2016, № 9, ст.89, № 1774-VIII від 06.12.2016, ВВР, 2017, № 2, ст.25, № 2148-VIII від 03.10.2017, ВВР, 2017, № 40-41, ст.383, № 2249-VIII від 19.12.2017}. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1105-14/page3>.
2. Кисельова О. І., Андрійченко Н. С. Становлення та тенденції розвитку соціального страхування в Україні. Право і суспільство. 2015. № 2. С.109–116.
3. Кривоконь Н. І. Проблеми соціальної роботи та соціальної політики в Україні: навчальний посібник. Чернігів: Чернігівський державний технологічний університет, 2012. 320 с.
4. Мних М. В. Страхування та його роль у забезпеченні соціального захисту населення. Фінанси України. Фінансова політика і економічне регулювання. 2007. № 6. С. 39–45.
5. Надточий Б. Соціальне страхування у контексті історії. URL: <http://www.ukraine.usaid.gov/ukr/>.
6. Підлипна Р. П. Основні засади та історичні етапи становлення і розвитку соціального страхування. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки». Херсон. 2015. Вип. 11. Ч. 1. С. 15–18.
7. Фещук В. В. Історичні засади правового забезпечення пенсійного та соціального страхування. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». Ужгород. 2013. Вип. 22. Ч. 1. С. 246–249.

REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED

1. Zakon Ukrainy «Pro zahal'noobov'yazkove derzhavne sotsial'ne strakhuvannya». Iz zminamy, vnesenymy z-hidno iz Zakonamy № 922-VIII vid 25.12.2015, VVR, 2016, № 9, st.89, № 1774-VIII vid 06.12.2016, VVR, 2017, № 2, st.25, № 2148-VIII vid 03.10.2017, VVR, 2017, № 40-41, st.383, № 2249-VIII vid 19.12.2017}. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1105-14/page3>.
2. Kysel'ova O. I., Andriychenko N. S. Stanovlennya ta tendentsiyi rozvytku sotsial'noho strakhuvannya v Ukrayini. Pravo i suspil'stvo. 2015. № 2. S.109–116.
3. Kryvokon' N. I. Problemy sotsial'noyi roboty ta sotsial'noyi polityky v Ukrayini: navchal'nyy posibnyk. Chernihiv: Chernihivs'kyy derzhavnyy tekhnolohichnyy universytet, 2012. 320 s.
4. Mnykh M. V. Strakhuvannya ta yoho rol' u zabezpechenni sotsial'noho zakhystu naseleण्या. Finansy Ukrayiny. Finansova polityka i ekonomichne rehulyuvannya. 2007. № 6. S. 39–45.
5. Nadtochiy B. Sotsial'ne strakhuvannya u konteksti istoriyi. URL: <http://www.ukraine.usaid.gov/ukr/>.
6. Pidlypna R. P. Osnovni zasady ta istorychni etapy stanovlennya i rozvytku sotsial'noho strakhuvannya. Naukovyy visnyk Kher-sons'koho derzhavnoho universytetu. Seriya «Ekonomichni nauky». Kherson. 2015. Vyp. 11. Ch. 1. S. 15–18.
7. Feshchuk V. V. Istorychni zasady pravovoho zabezpechennya pensiynoho ta sotsial'noho strakhuvannya. Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu. Seriya «Pravo». Uzhhorod. 2013. Vyp. 22. Ch. 1. S. 246–249.